

INTERVIEWS MET JAMES INGO FREED ■ HUGH NEWELL JACOBSEN ■ WILLIAM PEDERSEN

21

BAKSTEEN

TRADITIE EN DE AMERIKAANSE ARCHITECTUUR

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse Baksteenfabrikanten
(KNB)

HOOFDREDACTIE

Hans de Muinck Keizer

REDACTIE

Irma van der Fluit
Victor Freijser
Michiel Nieuwenbuys
Bart de Vries

INHOUDELIJKE**COÖRDINATIE**

Hollander en Van der Mey/MS&L,
Den Haag

ART DIRECTION

Kees van de Wiel, Den Haag

VORMGEVING EN OPMAAK

Studio Tigges bNO, Voorburg

LITHOGRAFIE

Nederlof Repro, Cruquius

DRUK

De Grafische, Haarlem

REDACTIE-ADRES

Hoofdstraat 8
Postbus 51
6994 ZH De Steeg
026 4959110
026 4951077 (fax)

**ADRESWIJZIGING OF
VERZOEK OMTOEZENDING**

Richien aan het Koninklijk
Verbond van Nederlandse
Baksteenfabrikanten,
Postbus 51, 6994 ZH De Steeg
026 4959110

ISSN 0925-5923

Baksteen is een uitgave van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB), Postbus 51, 6994 ZH De Steeg. Het wordt in controlled distribution toegezonden aan architecten(bureaus) en stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten, opdrachtgevers in de bouw, ONRI-leden, centrale en lagere overheidsinstellingen, aannemers (VG-Bouw, NVOB- en NMPB-leden), HIBIN-leden, onderwijsinstellingen en research-instituten, (vak)pers en relaties van KNB. Copyright © 1996 KNB. Het overnemen van artikelen als bedoeld in artikel 15 van de Auteurswet is niet toegestaan.

KORT NIEUWS**3****TRADITIE EN DE AMERIKAANSE CULTUUR****4**

De ongebroken verbinding met de totale architectuurgeschiedenis heeft onmiskenbaar bijgedragen aan de opleving van het gebruik van aan de traditie ontleende beelden en tekens. Na de eruptie van het postmodernisme is het tijd voor een meer bezonnen putten uit de geschiedenis. Dit is bijna nergens anders zo zichtbaar als in de Verenigde Staten, waar de 'contextualists' bevlogen pleitbezorgers hebben. Een fotoreportage en gesprekken met James Ingo Freed, Hugh Newell Jacobsen en William Pedersen. Daarnaast een gesprek met de Haagse architect Peter Drijver over de moeilijke relatie van de Nederlandse architectuur en de traditie. 'Er is hier weinig of geen aandacht voor het secuur inhoud geven aan de traditie. Misschien komt dat óók, doordat wat er hier gebeurt vaak in de detaillering te weinig aandacht krijgt en daardoor mislukt.'

Research, interviews en tekst:
Victor Freijser, Bart de Vries
Fotografie:
Andrew Gordon Photography
Overige fotografie:
Norman McGrath (Simonds House),
Balthazar Korab (Forbes House),
William Taylor Photographic
(Historical Center of Industry and
Labor), Thomey Lieberman
(Coors Field), Timothy Hursley
(Jacobs Field), Jeff Goldberg (Oriole
Park)

DOORBUIGING VAN METSELWERKONDERSTEUNINGEN EN GALERIJPLATEN**22**

Over een doorbuigingseis die moeilijk verenigbaar is met het karakter van baksteenmetselwerk.

Omslag: Battery Park City Pavilion, Demetri Porhyrios Associates (foto: Andrew Gordon)

Skylines New York, Manhattan

KNB-studiereis Amerika succesvol

Van 26 september t/m 5 oktober jl. vond de door KNB georganiseerde studiereis voor architecten plaats. De 35 deelnemers bezochten achtereenvolgens Boston, Chicago, Charlottesville, Philadelphia en New York. De reis werd begeleid door Hans Ibelings, die als excursieleider optrad en het grote aantal projecten van uitleg voorzag. Werken van o.m. Jefferson, Richardson, Furness, Frank Lloyd Wright, Burnham & Root, Howe & Lescaze, Aalto, Gropius, Saarinen, Le

Corbusier, Johnson, Venturi, Kahn, SOM, Van der Rohe, Moneo en Stern brachten 200 jaar architectuurontwikkeling in beeld. Daarnaast bezocht de groep de bureaus van Murphy & Jahn, SOM, Wesley Wei, Venturi Scott Brown, Williams & Tsien en R. Stern voor een ontvangst. De reis werd afgesloten met een afscheidsdiner in het Four Season's Restaurant in het Seagram's Building in New York. Door de positieve reacties overweegt KNB in 1998 wederom een studiereis te organiseren.

Hauser Hall, Harvard University, Cambridge (Kallmann, McKinnell & Wood)

Hereford College, University of Virginia, Charlottesville (Todd Williams, Billie Tsien)

Internationale Bouwbeurs 1997

Tijdens de Internationale Bouwbeurs 1997 te Utrecht presenteert KNB zich in Bernardhal 11, standnummer 60. In de stand wordt aandacht geschonken aan de architectonische mogelijkheden van het materiaal en het verlijmen van baksteen, waarmee nieuwe esthetische en constructieve mogelijkheden gecreëerd kunnen worden. Op dezelfde stand verzorgt KNB samen met het Nederlands Verbond van Ondernemers in de Bouwnijverheid (NVOB) en de Nederlandse Metselaars Patroons Bond (NMPB) een gezamenlijke presentatie waarin het veilig, gezond en efficiënt metselen centraal staat. De drie organisaties hebben met medewerking van TNO Bouw en een aantal bedrijven op basis van

het 8-delig baksteenpakket hulpmiddelen ontwikkeld om het transport van de bakstenen op de bouwplaats te mechaniseren. Het doel is de veiligheid op de bouwplaats te bevorderen en een aanzienlijke bijdrage te leveren aan het gezondheidsplan voor de bouwvakkers.

Het baksteenpakket wordt op een zodanige manier gestapeld en op de bouw afgeleverd dat deelpakketten van 50, 200 of 400 stenen afgetast kunnen worden, waardoor mechanisch opperen mogelijk wordt. Verreikers met tangen of Opstekers en de Opkar plaatsen dan eenvoudig de pakketten bakstenen op de gewenste plek op de steiger. Dit gaat niet alleen efficiënter, ook de lichamelijke inspanning van de bouwvakker is minimaal. De nieuwe HC-steiger en aanpas-

singen van een aantal bestaande steigerstypen garanderen de metselaar de 'ideale metselplek'; de stenen en specie worden verhoogd aangeleverd, zodat veel sjouw- en tilwerk wordt voorkomen.

Graag ontvangt KNB u op de stand die niet alleen laat zien dat baksteen op een zeer moderne manier verwerkt kan worden, maar ook dat baksteen een zeer eigentijds en duurzaam materiaal is dat ruimte biedt (ook mede door de nieuwe lijmtchniek) voor creativiteit.

Verzekerd Keur voor verlijmen van baksteen

De Stichting Pro-Brick heeft voor KNB een garantieregeling met Verzekerd Keur BV afgesloten voor het verlijmen van

baksteen. Projecten die in samenwerking tussen KNB (baksteen), Ankerplast (lijm-mortel), Elbo (pomp en lijmpistool) en NMPB (uitvoering) tot stand komen, krijgen voor de verlijmde baksteenconstructie een verzekerde garantie van 10 jaar. KNB heeft richtlijnen opgesteld voor ontwerp en uitvoering van deze innovatieve en veelbelovende baksteentoe-passing.

Baksteendag 1996 over communicatie

Het Werkteater, prof.dr. Anne van der Meiden en Mart Smeets speelden en spraken op 21 november jl. op de Baksteendag 1996 voor ruim 380 bezoekers over communicatie en samenspel. Een korte audio-visuele presentatie over het baksteendetail ging hieraan vooraf.

*Battery Park City Pavilion, New York City
(Demetri Porhyrios Associates)*

TRADITIE EN DE AMERIKAANSE ARCHITECTUUR

Je kunt niet zomaar bladzijden uit het boek van de geschiedenis scheuren. De Amerikaanse architect Allan Greenberg zei tijdens een inleiding op een symposium over "American Architecture, Innovation And Tradition" dat hij niet graag van die zonde beschuldigd wil worden. In zijn werk, waarin traditionele of classicistische vormen niet worden geschuwd, vindt hij zich niet alleen op de schouders staan van de klassieke bouwers, maar ook op die van de modernistische architecten van de afgelopen zestig jaar.

Misschien heeft het hernieuwde bewustzijn in een ongebroken verbinding te staan met de totale architectuurgeschiedenis vooral bijgedragen aan de opleving van het gebruik van aan de traditie ontleende beelden en tekens. Het inmiddels veelgemaakte postmodernisme heeft waarschijnlijk, in terugblik, voornamelijk gefungeerd als katalysator, loswoelend wat onder zestig jaar modernisme bedekt was geraakt. Deze ontwikkeling is nergens anders zo zichtbaar als in de Verenigde Staten, ook al heeft men daar geen Prince Charles om een lans te breken voor classicistische architectuur. Een snelle verkenning

van een aantal Amerikaanse vakbladen levert een onverwacht groot aantal polemische uitwisselingen op in de rubriek ingezonden brieven of columns. En ook al omschrijft de elders in dit nummer geïnterviewde architect Hugh Newell Jacobsen met vertoon van zelfspot de reactie van sommige vakbroeders op zijn werk als een langgerekte geeuw, toch staat Jacobsen lang niet alleen in het gebruik dat hij maakt van de traditie.

EXPLICIETE RELATIES

De vraag doet zich daarom ook voor wat de waarde van die traditie is. Waarom maken ar-

chitecten gebruik van die beelden en tekens? Als het antwoord hierop niet eenduidig is, dan is in elk geval de aanleiding evident: het repareren van het stedelijk weefsel, de inpassing van het nieuwe in het oude, een antwoord op de dreiging van de voortwoekerende buitenwijken. Architectuur die probeert een expliciete relatie te leggen met de bestaande omgevingsfactoren bedient zich veelal van nadrukkelijk historische details en referenties. In dit verband is al opgemerkt dat het onvermijdelijk is dat moderne architectuur terugkeert naar het gebruik van historische vormen en composities om verban-

VERVOLG OP PAGINA 8

Charlestown Navy Yard Rowhouses, Boston (William Rawm Associates)

Charlestown Navy Yard Rowhouses, Boston (William Rawn Associates)

Charlestown Navy Yard Rowhouses, Boston
(William Rawn Associates)

Woonhuis, Michigan (Hugh Newell Jacobsen)

INTERVIEW

HUGH NEWELL JACOBSEN

'Ik neem traditionele vormen en slijp ze fijn tot een harde, scherpe lijn'

'ALS IK VOOR HET EERST OP DE PLEK KOM WAAR ik ga bouwen, huur ik een auto en rijd in concentrische cirkels rond. Soms met een diameter van zo'n honderd kilometer.' Hugh Newell Jacobsen, architect in Washington DC, ooit leerling van Louis Kahn, ooit ontslagen door Philip Johnson maar trots op de zes National Awards die hij sinds de start van zijn eigen praktijk voor zijn werk heeft ontvangen, omschrijft zichzelf als een 'contextualist'. 'Ik kijk naar de gebouwen in de omgeving,' vervolgt hij, 'hoe ze zijn gebouwd, welke materialen er zijn gebruikt, op welke manier er is geantwoord op de specifieke omstandigheden van het lokale klimaat.'

Het woord historicisme doet hem huiveren. 'Wie in die stijl werkt, beschouw ik als een eclecticus en daar blijf ik ver van. Ik beschouw mezelf als een modernist. In mijn werk probeer ik de architectonische geschiedenis te abstraheren. Ik neem traditionele vormen en slijp ze fijn tot een harde, scherpe lijn. Het gaat mij om de spanning tussen de materialen en de constructie. Want wel-

ke factoren tonen dat een gebouw uit onze tijd stamt? Dat zijn meestal niet de materialen. Het is de manier waarop een huis is gebouwd. Ik streef naar een minimalistische detaillering die zich op het scherp van de snee bevindt.'

Tegelijk blijft Jacobsen weg van architectonisch lawaai. Zijn werk, dat grotendeels bestaat uit woonhuizen voor particuliere opdrachtgevers, waaronder een woonhuis in Leidschendam, is bepaald niet luidruchtig. 'Net zoals welgemanierde dames,' zegt hij, 'schreeuwt goede architectuur nooit naar de burens. Ik probeer elk materiaal van de eigen esthetica te laten getuigen, opdat het op zichzelf kan staan en de integriteit intact blijft.'

Jacobsen vat zijn wijze van variëren op traditionele vormen niet op als een eindeloos herhalen van dezelfde ontwerp oplossingen. 'Het steeds weer toepassen van tweeduizend jaar oude oplossingen staat gelijk aan artistieke zelfmoord,' vindt hij. 'In architectuur bestaan geen oplossingen, alleen benaderingen van goede oplossingen. Het staps-

Woonhuis, Michigan (Hugh Newell Jacobsen)

gewijs naderbij komen tot de ultieme oplossing is in feite wat ik mijn hele loopbaan tot nu toe heb gedaan. Mijn beroep is misschien wel een typisch oudemannenberoep. En ik heb het gevoel dat ik nu aan de beurt ben. Ik heb eindelijk geleerd hoe ik op de scherpst mogelijke manier kan bouwen binnen de taal waarin ik wil werken.'

Die taal vat Jacobsen heel kort samen. 'Ik geloof dat een huis op een huis moet lijken en niet op een augurkenfabriek.' Volgens hem bestaat er een universeel lexicon voor woonhuizen dat voor wie waar dan ook onmiddellijk duidelijk maakt dat het om een huis gaat. Op welke vorm doelt hij? 'Het Monopolie-huisje,' zegt Jacobsen direct. 'Het is de vorm waar ik mijn hele professionele leven mee bezig ben. Steeds weer tracht ik die vorm verder te simplificeren en tot op het bot terug te brengen, zonder de zeggingskracht te verliezen. Mies van de Rohe zei eens dat het moeilijker is goed te zijn dan interessant en ik kan verzekeren dat het verdomd moeilijk is goed te zijn. Maar daar gaat het mij om. I want to make the edges squeaking clean.'

Karakteristiek voor de huizen van Jacobsen zijn de torenhoge schoorstenen. 'Voor mij is de haard de belichaming van een huis. Ik trek die schoorstenen dan ook hoog op. En ofschoon de woonhuizen in de Verenigde

Staten al héél lang niet meer door harden worden verwarmd, is de haard èn de zichtbare component daarvan van de buitenkant, de schoorsteen, het symbool voor het begrip huis. En daarom ontwerp ik met dat symbool, ook al is het straks tegen de wet om nog een open haard te stoken.' Jacobsen maakt zich weinig zorgen over het gratuite aspect dat hiermee verbonden is. 'De enige architectonische vorm die wezenlijk Amerikaans is, is de Indiaanse tent. De rest is een hybride.'

Architectuur maakt volgens Jacobsen voornamelijk gebruik van symbolisme. 'Die taal wordt ons vanuit het verleden aangereikt en daar werk ik mee. Als je gebouwen en woonhuizen ontwerpt, maak je gebruik van tekens en symbolen om een verhaal te vertellen. Goede gebouwen moeten de belofte die in het inleidende hoofdstuk worden gedaan, in de daarop volgende hoofdstukken inlossen. Het is de onderliggende filosofie van elk huis dat ik ooit heb ontworpen. De oprijlaan is de belofte, de verschijning van het huis bestendigt die belofte en een centrale ruimte bij het betreden van het huis lost die belofte in. Het is een ruimte die ik in elk huis ontwerp, een plek waar alles tezamen komt. Dit zorgt voor wat wij hier op het bureau de Jezus Christus-ervaring noemen.'

Woonhuis, Michigan (Hugh Newell Jacobsen)

den te kunnen leggen met wat er al is. Criticus Neil Levine stelde daarover wel de vraag hoe letterlijk dergelijke verwijzingen moeten zijn. Was dit twintig jaar geleden nog een prangende vraag, intussen hebben uiteenlopende architecten, variërend van de 'letterlijk werkende' Allan Greenburg tot Leon Krier of de zich van geprefabriceerde beelden bedienende Ricardo Bofill, het vraagstuk naar het niveau van authenticiteit en namaak, zelfs kitsch getild.

ILLUSIE EN WERKELIJKHEID

Amerikaanse architecten lijken een stuk blijmoediger om te gaan met 'architecture of accommodation and association' dan elders het geval is. Zeker wanneer vergeleken met de praktijk in Nederland, waar stadsvernieuwing gewoonlijk alleen kritisch wordt geëvalueerd als er sprake is van hevige contrasten, bij voorkeur met strakke bouwvolumes, opvallende kleuren en materialen, temidden van een pittoreske context.

Het lenen van kenmerken van historische bouwstijlen is in Amerika gebaseerd op een houding die bereid is de illusie te accepteren ten koste van de werkelijkheid. Van de resulterende architectuur is weleens gezegd dat ze plaatsvindt buiten de algemeen geaccepteerde ontwikkeling van 'de' architectuur om. Het is gegrondvest op de tegemoetkoming aan de behoefte tekens en vormen te gebruiken die kennelijk een algemene, zij het tegelijk hybride betekenis hebben. Maar het is ook een verzet tegen het modernisme, dat in de ogen van velen mede schuld draagt voor verbroekeling van de stad.

VERVOLG OP PAGINA 10

New Haven Free Public Library, New Haven (Hardy Holzman Pfeiffer Associates)

Harold Washington Library, Chicago (Hammond Beeby & Babka)

*Harold Washington Library, Chicago
(Hammond Beeby & Babka)*

Darden School of Business, University of Virginia, Charlottesville (Robert A.M. Stern)

VERVOLG VAN PAGINA 8

DE MARKT

‘Die vraag naar de waarachtigheid of valsheid is een typisch Nederlands probleem,’ zegt Peter Drijver van Scala Architecten. ‘Critici zijn niet bezig met het verleden, maar per definitie met grensverleggende beelden. Er is dan ook weinig of geen aandacht voor het secuur inhoud geven aan de traditie. Misschien komt dat óók, doordat wat er hier op dat vlak gebeurt vaak in de detaillering te weinig aandacht krijgt en daardoor meestal mislukt.’ Het bezig zijn met de traditie gebeurt, volgens de Haagse architect, niet in het NAI maar in de markt. ‘Architectuur met een hoofdletter staat op grote afstand van de markt,’ constateert hij. ‘Maar in de markt is juist wel behoefte aan architectuur die de relatie met de traditie manifest maakt. Het is veelzeggend dat er dan vaak buitenlanders bij worden gehaald.’

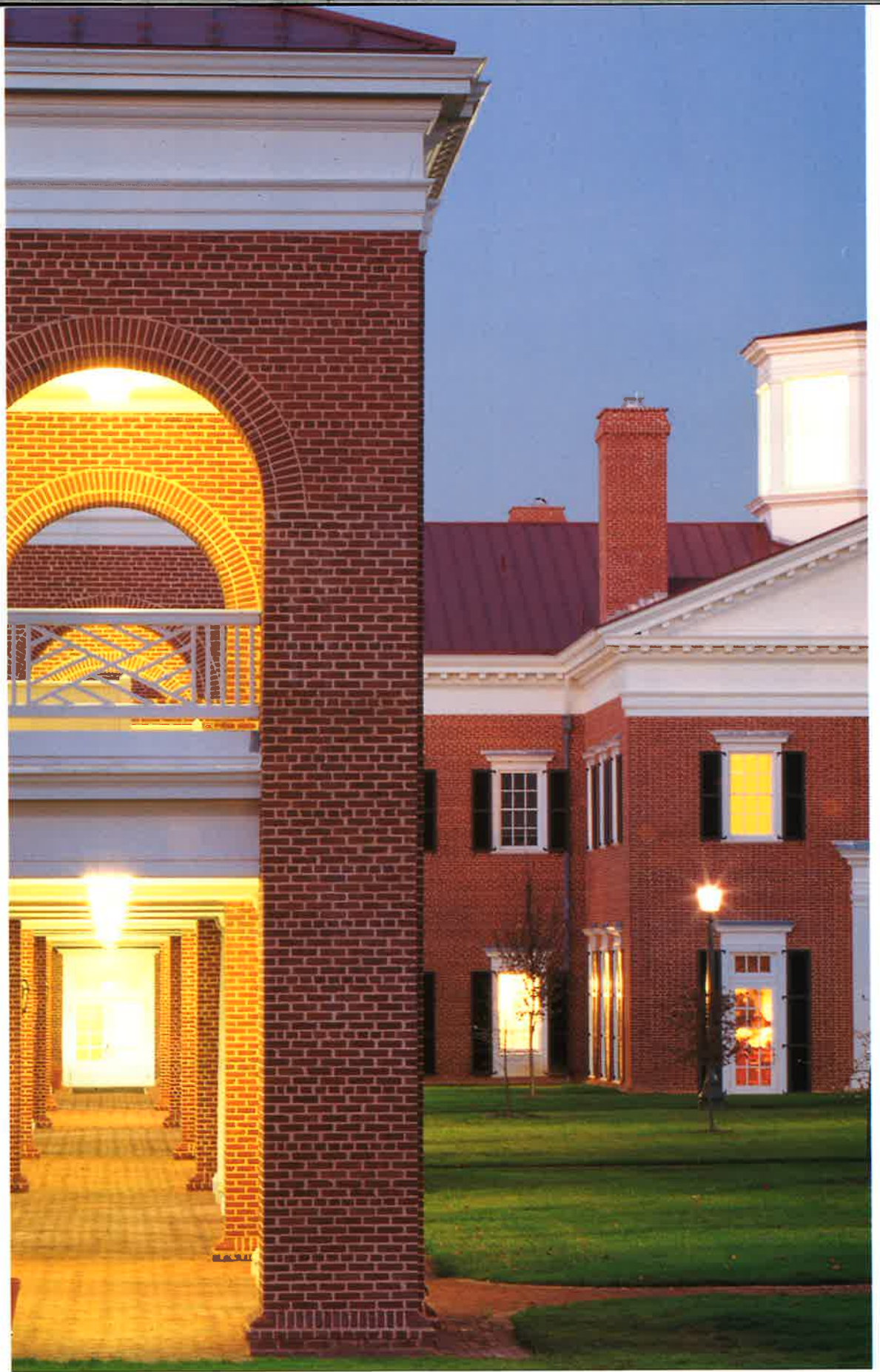
Een sprekend voorbeeld in dit verband is het omvangrijke project ‘De Resident’ dat thans in Den Haag wordt gebouwd (zie ook ‘Baksteen’ september 1994). Voor het gebied tussen Centraal Station en Stadhuis heeft de Weense architect Rob Krier een masterplan ontworpen. Het plan is tot in zijn vezels een poging het deficit van de Moderne Beweging te herstellen. Herkenbaarheid en identificatiemogelijkheden zijn de sleutelbegrippen. En veelzeggend genoeg zijn het, naast Krier zelf, voornamelijk buitenlandse architecten die daarvoor moeten zorgen. Het verst ging de Amerikaan Michael Graves die het voormalige rijksgebouw ‘Transitorium’ laat strippen en de kern opnieuw opbouwt tot en met twee zadeldaken toe.

VERVOLG OP PAGINA 14

American Academy of Arts and Sciences, Cambridge (Kallmann MacKimmell & Wood)

*Darden School of Business,
University of Virginia,
Charlottesville
(Robert A.M. Stern)*

Woonhuis, Pittsburgh (Frederick Fisher)

HET GEBRUIK VAN TRADITIONELE
KARAKTERISTIEKEN LIJKT GEBASEERD
OP EEN HOUDING DIE DE ILLUSIE
ACCEPTEERT TEN KOSTE VAN DE
WERKELIJKHEID.

United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC (James Ingo Freed)

United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC (James Ingo Freed)

INTERVIEW

JAMES INGO FREED

'Ik ruzie niet met neo-classicisme, want ik voel me er meer op m'n gemak mee'

'IK BEN BANG,' ZEGT JAMES INGO FREED, 'DAT *architectuur parlante* uiteindelijk alleen met zichzelf praat.' De in de jaren dertig uit Nazi-Duitsland gevluchte architect doelt op een inherent conflict dat hij tegenkwam bij het ontwerpen van het in 1993 geopende United States Holocaust Memorial Museum in Washington DC. Er is een nauwe relatie tussen architectuur en herinneren, ofwel het gebruik van gebouwen om herinneringen op te roepen. Maar hoe moet je vorm geven aan de daad van herinnering zonder te vervallen in entertainment? Toen de film *Schindler's List* werd uitgebracht, beschuldigde Claude Lanzmann, maker van de imposante documentaire *Shoah*, regisseur Steven Spielberg precies van die daad: het reduceren van de Holocaust tot een vertelling die erop was gericht om te vermaken, ook al betekende dat in dit geval het publiek tot tranen brengen.

'Feitelijke strengheid of niks,' zegt Freed. 'Dat is vaak de enige keuze die men toestaat. Maar het gevaar van het ontkennen van de Holocaust is te reëel om alleen te vertrouwen op subtiliteiten. Het Holocaust

Museum ademt een soort ongeluk. Ik heb de materialen baksteen, staal en glas gebruikt om aan die emotie uitdrukking te geven.'

Naast het Holocaust Memorial Museum bevinden zich aan beide zijden oudere gebouwen. Om hierop aan te sluiten, koos Freed voor zowel baksteen als kalksteen. Het ontwerp, in eerste instantie een archetypische contextualistische oplossing, berust echter op een geraffineerd spel met incongruïteit. Die ongelijkvormigheid spreekt bijvoorbeeld in de vier bakstenen torens die enerzijds antwoorden op de vormtaal van het beledende gebouw, maar anderzijds onmiskenbaar een verwijzing herbergen naar de vernietigingskampen. Freeds dubbelzinnige opvatting over het vermogen van architectuur te spreken, komt ook tot uitdrukking in de Hall of Remembrance, waarvoor classicistische beelden zijn gebruikt, maar op een zo in zichzelf gekeerde manier, dat het tegelijk het kenmerkende narratieve karakter van het neo-classicisme ontkent.

'Het gebruik van historische beeldtaal is ongelooflijk gevaarlijk,' zegt Freed. 'Ik kon me dan ook niet vinden in postmodernisme.

United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC (James Ingo Freed)

United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC (James Ingo Freed)

Ik wil niets doen dat is gedoemd te mislukken en daarom ben ik altijd weggebleven van postmodernisme.'

Toch ontwierp Freed voor de centrale openbare bibliotheek van San Francisco een zes verdiepingen hoog gebouw van staal en graniet met classicistische gevels. Aan de ene zijde van Marshall Square, het plein waaraan het gebouw zich bevindt, toont het gebouw een Modernistische façade met diep uitgesneden, regelmatig geplaatste ramen in een rationeel vlak. Aan de andere zijde reageerde Freed op de Beaux-Arts gebouwen aan het plein en maakte een classicistische zijgevel, waarbij hij in de detaillering aangeeft dat het toch een gebouw van deze tijd is. 'Ik heb van de referenties gebruik gemaakt, maar op een hedendaagse manier,' zegt Freed. 'Als je de enige open plek aan een dergelijk plein mag invullen, moet je er rekening mee houden dat een groot nieuw gebouw de overige oudere gebouwen kan gaan domineren. Ik wilde de ruimte laten zoals die was en niet egocentrisch zijn.'

Freed zegt echter voorzichtig te zijn met het gebruik van historiserende beelden als de plek er niet nadrukkelijk om vraagt. 'Je kunt niet iets oppikken wat niet nadrukkelijk in de omgeving aanwezig is. Maar hoewel ik in diepste zin een modernist ben, heb ik wel een geweten. Het getuigt van een slecht geweten als een architect ergens iets neerzet

wat daar helemaal niet hoort.'

Freed: 'Het ergste is als je elementen van historische bouwstijlen neemt en die op een verkeerde manier gebruikt.' Hij verzet zich vooral tegen het ironisch gebruik van traditionele vormen. 'Wie neo-klassieke vormen gebruikt als een grap, reduceert die taal tot bordpapier. Als je geen uitdrukkelijk doel voor ogen hebt, doe het dan niet. Ik ben ervan overtuigd dat bouwen iets hoogst serieus is. Je bouwt met een sensitiviteit voor het verleden, zodat je gebouwen kunnen voortleven. Je wilt de geschiedenis niet verkrachten. Ik ruzie niet met neo-classicisme. Ik ben er minder bang voor geworden over de jaren. Ik voel me meer op m'n gemak met het architectonische verleden. Het is waarschijnlijk angst voor het verleden die ervoor zorgt dat anderen op de loop gaan, juist wanneer het zinvol gebruikt had kunnen worden.'

Niettemin heeft Freed geen geëxalteerde opvattingen over de architectonische geschiedenis. 'In Amerika hebben we geen geschiedenis. En aangezien we zo weinig hebben, kennen we er teveel waarde aan toe. Allerlei oude, lelijke gebouwen worden nu beschermd. Dat overdreven respect voor geschiedenis maakt het gevaar van repliceren ook groter, juist omdat we een dubbelzinnig respect voor geschiedenis hebben. Echt respect voor geschiedenis betekent dat je de oude rotzooi opruimt.'

United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC (James Ingo Freed)

KLOOF

‘Als je dus kijkt naar wat de markt vraagt en ziet wat er wordt geleverd, dan gaapt er een kloof. Een op zichzelf heel legitieme vraag wordt stelselmatig op een vlakke, dunne manier vertaald,’ vervolgt Drijver. ‘Dat is niet alleen een culturele kwestie, in de zin van Calvinisme, zakelijkheid en prijsbewustheid. Het is ook een bouwtechnische zaak. De komst van de spouwmuur heeft ons veel mogelijkheden ontnomen om met metselverbanden iets te doen. Je kunt de stenen niet meer tegen elkaar uitspelen.’

De beeldkwaliteitsplannen die de overheid wil inzetten, hebben betrekking op de door Drijver gesignaleerde kloof. Drijver: ‘Het gaat om de vraag hoe we moeten komen tot een gemotiveerde en inzichtelijke inventarisatie van wat de manier is waarop het nieuwe zich tot het bestaande moet verhouden.’

STADIONS

In Amerika heeft het architectenbureau Hellmuth, Obata + Kassabaum (HOK) zich met de dochteronderneming HOK Sport Facilities Group faam verworven dankzij een recente reeks nieuwe stadions. Kenmerkend voor de benadering van HOK Sport is de manier waarop de architectuur zijn kracht wil ontlenuen aan interpretaties van beelden die op unieke wijze de stad in kwestie symboliseren en weerspiegelen. Zo wordt Coors Field in Denver gekenmerkt door de toepassing van bogen en overwelingen, waarmee HOK wil aansluiten op de bestaande omgeving. Volgens Michael Lischer van de Londense vestiging HOK Sport bevinden veel stadions zich in oudere downtown-gebieden in Amerikaanse steden. De nieuwbouw speelt dan ook een rol in de revitalisering van de oude stadskernen. Eén van de eerste in de reeks, een arena in Buffalo (New York), vormde volgens Lischer het begin van een trend die inmiddels een stuk of tien nieuwe stadions heeft opgeleverd. Lischer omschrijft de architectuur als ‘contextueel’, waarbij volgens hem de basis ligt in het gebruik van materialen en vormen die in de omgeving veelal voorkomen. Voor Jacobs Field in Cleveland (Ohio) werd onder andere voor staal gekozen, in een poging aan de geschiedenis van de lokale staalindustrie te refereren. Lischer: ‘De vormentaal put uit de lokale traditie en heeft naast architectonische overwegingen ook de rol om het publiek een herkenbaar signaal te geven dat het belastinggeld op een verstandige manier wordt besteed, bijvoorbeeld aan het geven van economische impulsen aan de stad.’

VERVOLG OP PAGINA 16

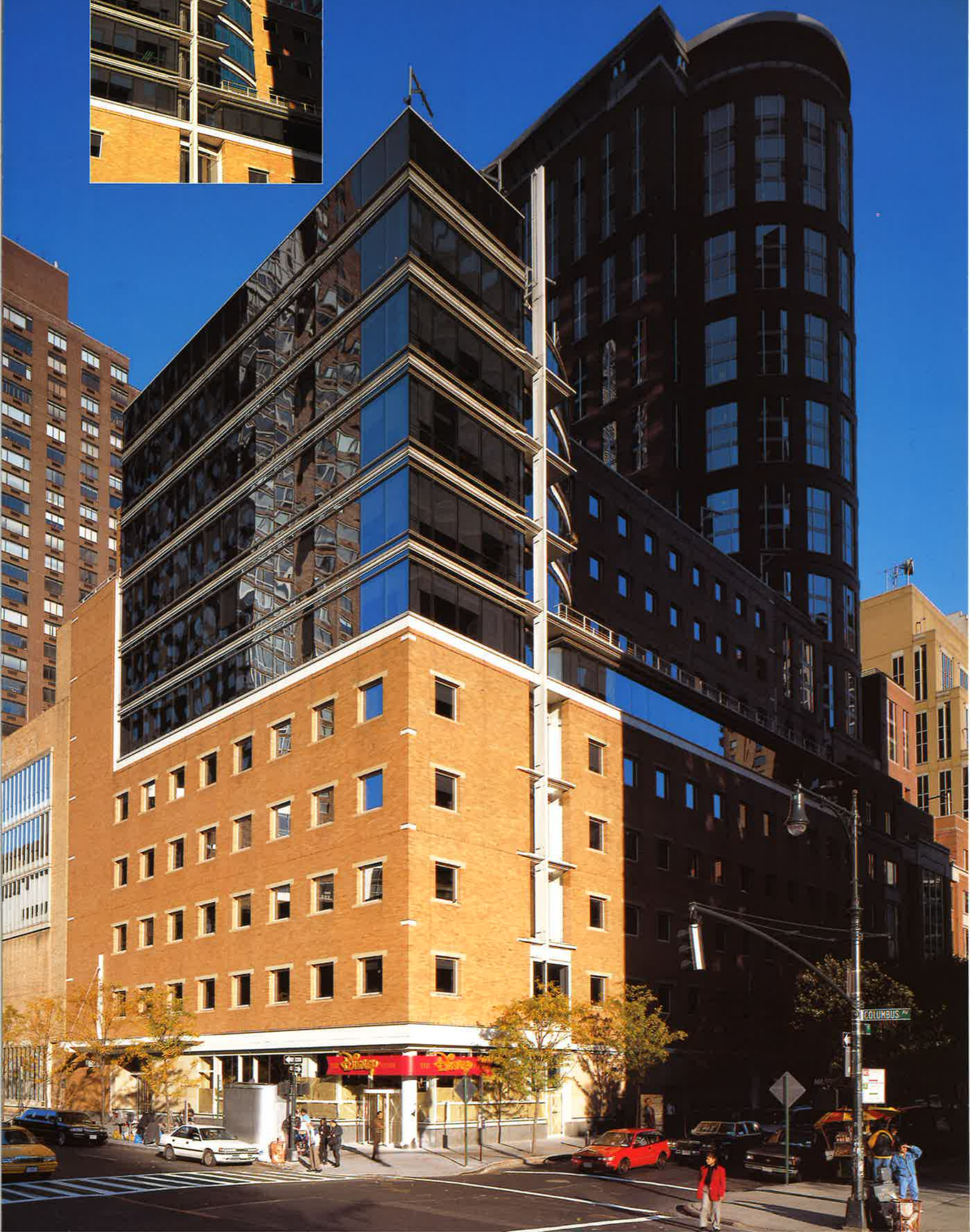

Coors Field, Denver (HOK Sport)

Oriole Park, Camden Yards, Baltimore (HOK Sport)

ABC Studios, New York City (Kohn Pedersen Fox)

VOORZICHTIGHEID

‘Misschien komt het door het promoveren in de negentiende eeuw van de Nederlandse renaissance-stijl tot staatsarchitectuur dat wij nu zo weinig meer op hebben met alles wat neigt naar neo-stijlen,’ zegt Peter Drijver. ‘Er is hier weinig vertrouwen dat het mogelijk is op een zinvolle en zorgvuldige manier te verwijzen naar de traditie zonder hol en betekenisloos te worden.’

Het parachuteren van contrasterende nieuwbouw in bestaande locaties kan echter op weinig sympathie van Drijver rekenen. ‘Het lijkt bijna automatisch alsof de rest een slooplocatie is geworden,’ vindt hij. Toch lijkt hij het refereren aan de traditie met een zekere voorzichtigheid tegemoet te treden. ‘Mijn generatie architecten is opgeleid door docenten die nog wel een klassieke opleiding hebben gehad. In tegenstelling tot hen is neo-architectuur voor mij een architectuur die ik niet kan lezen. Daar zijn we de ingangen op kwijt geraakt, zodat je eigenlijk alleen nog maar met de toolbox van de Modernen erop kunt reageren. Persoonlijk denk ik dat als de verwijzing op een geabstraheerde manier gebeurt er een poëtisch beeld kan ontstaan, ook al is het tectonisch misschien niet correct.’

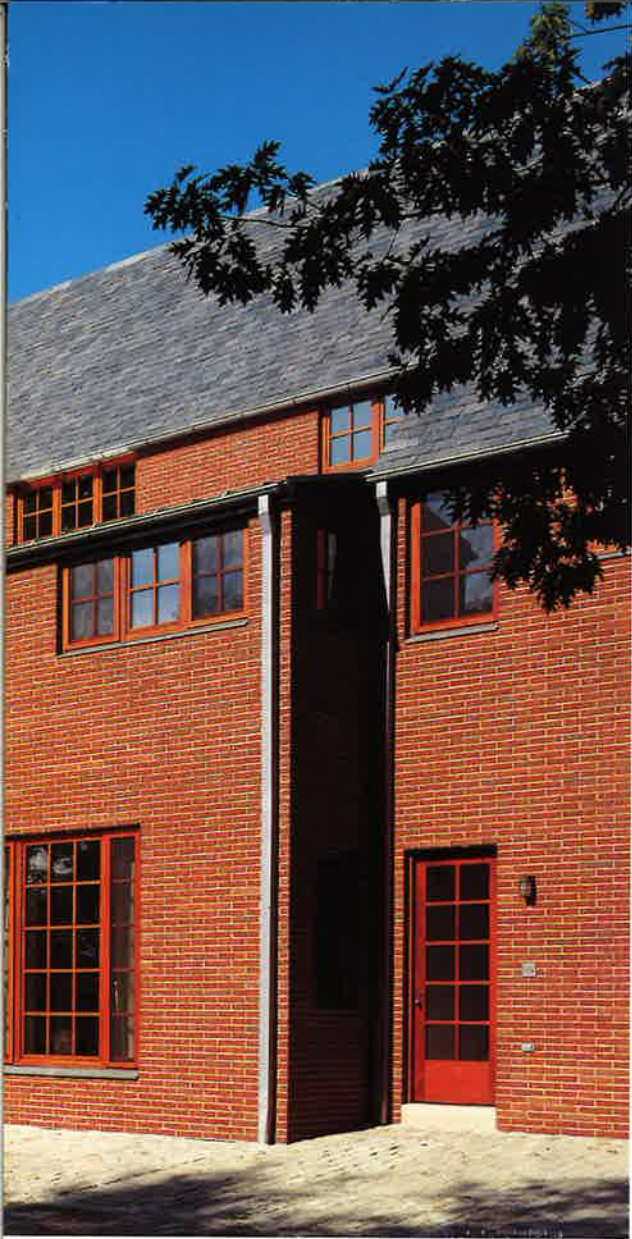
VERVOLG OP PAGINA 20

Woonhuis, Pittsburgh (Frederick Fisher)

Foxhall Crescents, Washington, DC (Arthur Cotton Moore Associates)

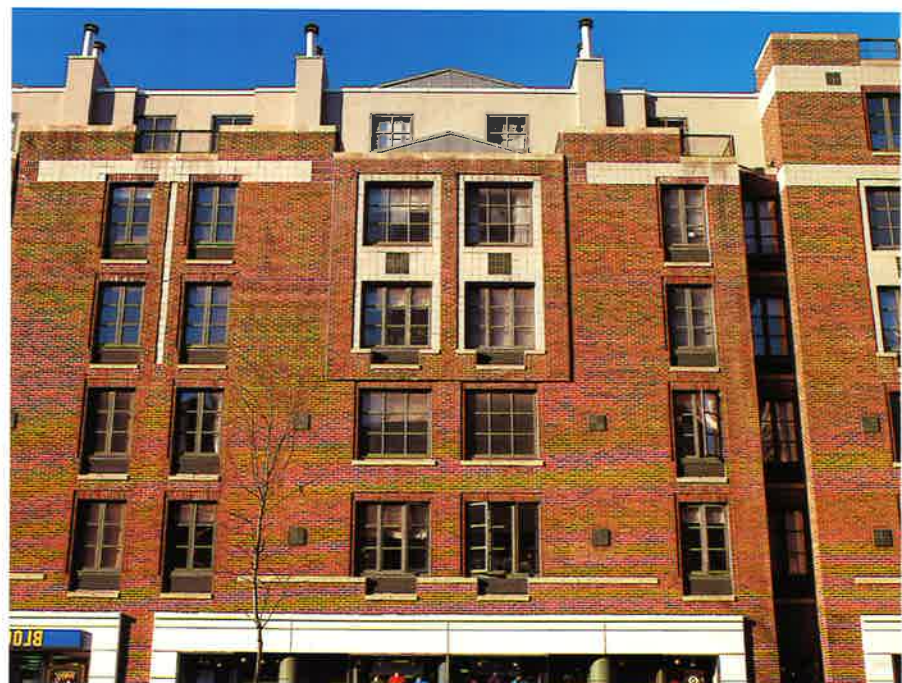
*Washington Court, New York City
(James Stewart Polshek)*

Washington Court, New York City (James Stewart Polshek)

*Foxhall Crescents, Washington, DC
(Arthur Cotton Moore Associates)*

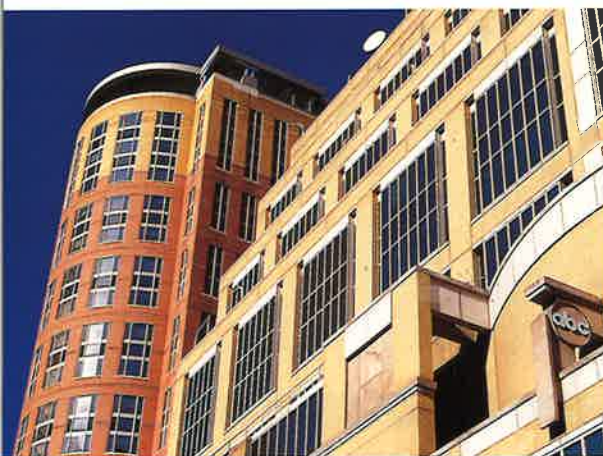
Washington Court, New York City (James Stewart Polshek)

ABC Studios, New York City (Kohn Pedersen Fox)

ABC Studios, New York City (Kohn Pedersen Fox)

INTERVIEW

WILLIAM PEDERSEN

'De juxtapositie van diverse typologieën is de basis van veel van ons werk geworden'

'TIJDENS DE JAREN TACHTIG,' ZEGT WILLIAM Pedersen, de belangrijkste ontwerper van het New Yorkse bureau Kohn Pedersen Fox, 'zijn wij erg bezig geweest met de abstractie van historische beelden. Daarbij was ons oogmerk met name grote, hoge gebouwen beter in de omgeving te integreren. Modernistische gebouwen zijn altijd weerbarstig geweest, ze hebben de neiging op zichzelf te staan. We hebben erg ons best gedaan ontwerpoplossingen te vinden om voor die hoge gebouwen een meer sociale inpassing te bereiken. Daarvoor is de traditionele of classicistische vormtaal heel geschikt. De classicistische compositietechniek brengt een variëteit aan elementen bijeen tot een leesbare eenheid die over het algemeen goed viel te combineren en verbinden met de bestaande omgeving, dankzij de gemeenschappelijke taal. Die gemeenschappelijkheid draagt bij aan de cohesie in de

stad die al zo lang verloren is gegaan.' Het opblazen van classicistische vormtaal tot de superschaal van torenhoge gebouwen heeft Pedersen echter ook in problemen gebracht, erkent hij nu. 'Classicistische beelden en historische verwijzingen laten zich niet makkelijk vertalen voor grote gebouwen. Het gevaar is dat de gebruikte beelden hun authenticiteit verliezen. Vaak komt het erop neer dat beelden die in de ene context betekenis hebben, weliswaar met heel goed vakmanschap worden vertaald, maar in die andere context hun relevantie verliezen. Ook ik heb gebouwen ontworpen die door hun grote schaal, en als gevolg van de budgettaire besparingen opgelegd door de opdrachtgever, de diepgang ontberen die nodig is om een gevoel van substantie te geven. In plaats van zeggingskracht kreeg het oppervlakkigheid en als gevolg daarvan verwerden de historische referen-

*Lincoln Square, New York City
(Schuman, Lichtenstein, Claman, Efron en
Kohn Pedersen Fox)*

Lincoln Square, New York City (Schuman, Lichtenstein, Claman, Efron en Kohn Pedersen Fox)

ties en de classicistische compositie tot een soort visueel behang op een gebouw van zestig verdiepingen. Het ziet er, moet ik nu bekennen, dunnetjes uit, zonder inhoud, goedkoop en pretentius.'

William Pedersen werd versterkt in zijn terugkeer tot de ontwerpvoorstellen van het begin van zijn carrière door zijn begrip van de hedendaagse stad. 'Ik was altijd de opvatting toegedaan dat onze steden worden gebouwd en zich ontwikkelen met een bepaalde houding tegenover continuïteit en taal. Maar dat zijn nu steden tussen aanhalingstekens geworden, getuigend van een tijd die niet meer terugkomt. We moeten nu in heel andere termen over steden denken.'

'Ik wil niets afdoen aan de noodzaak een relatie te leggen met wat er voor ons is geweest. In onze praktijk hebben we dan ook niet honderd procent afgerekend met de klassieke compositie. Maar meer dan in het verleden leggen we er een laag modernisme overheen. Het figuratieve element proberen we vooral op straatniveau tot uitdrukking te brengen, terwijl op grote hoogte de abstractie beter werkt. Zo hebben we voor Rockefeller Center een gebouw ontworpen dat een antwoord probeert te geven op de

contrasterende werelden van het modernisme van Rockefeller Center en de wereld van Times Square. Dat heeft ertoe geleid dat we gebruik maken van het gebouw als samenstelling van verschillende onderdelen die elk op zich een antwoord geven op de sterk uiteenlopende aspecten van de plek. De juxtapositie van verschillende typologieën is al geruime tijd de basis voor veel van ons werk geworden. Door het afpellen van lagen van gebouwen, het bewust gebruik maken van gefragmenteerdheid en roterende asymmetrie willen we het samengaan van oud en nieuw vormgeven.'

Het gaat Pedersen om inhoud en kwaliteit. 'Het proberen uitdrukking te geven aan iets dat intrinsiek onmogelijk of onecht is, heeft de Amerikaanse architectuur geen goed gedaan,' oordeelt hij. 'Misschien dat men in Europa de vergeefsheid van het repliceren van traditie en classicisme beter begreep dan wij. Dat wil niet zeggen dat ik het streven een groter gevoel van continuïteit in onze steden tot stand te brengen, heb afgezworen. Ik vraag me alleen af of de vormtaal die daarvoor vooral in de jaren tachtig werd ingezet, met name in het geval van grote gebouwen, niet te beperkt was.'

*Lincoln Square, New York City
(Schuman, Lichtenstein, Claman, Efron en
Kohn Pedersen Fox)*

Historical Center of Industry and Labor, Youngstown (Michael Graves)

VERVOLG VAN PAGINA 16

NEW URBANISM

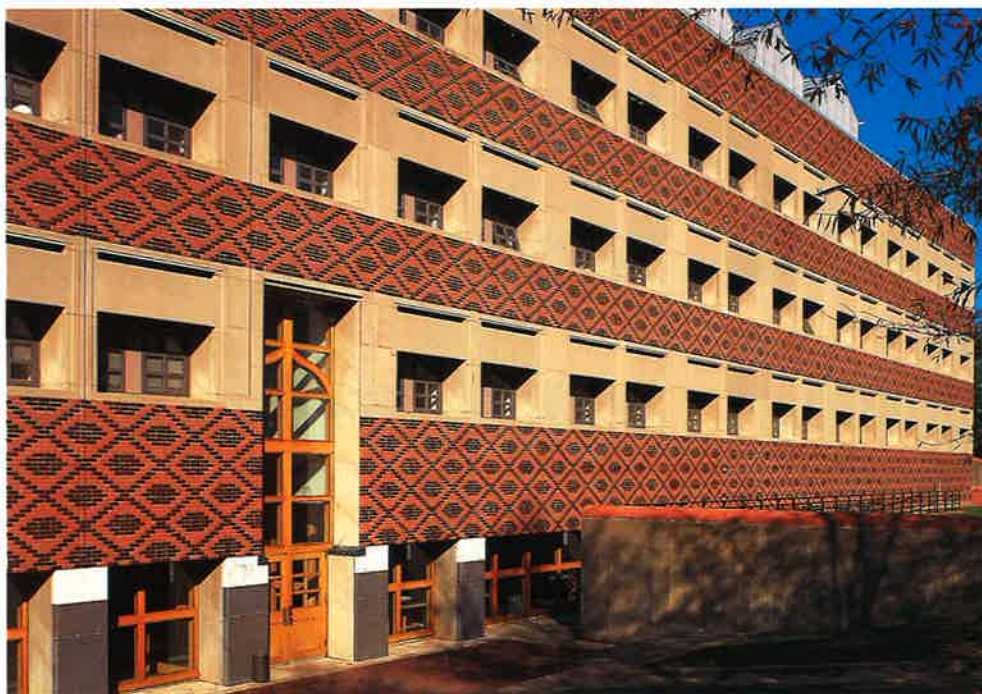
Tijdens een recente conventie in Charleston (VS) van het Congress for the New Urbanism – de pleitbezorger voor ‘neo-traditional’ stedenbouw in Amerika – over de ambities van de belangrijkste beweging van na de Koude Oorlog in Amerika ten aanzien van de oude steden, ontstond de meeste opwinding over een poging in de verklaring van de conventie een zinsnede op te nemen, die een verwijt leek te zijn in de richting van architecten die ‘historische vormen nabootsen’. De toevoeging stond haaks op de ‘neo-traditionele esthetica’ die door de Congress for the New Urbanism actief wordt uitgedragen en leek een antwoord op critici die dit aspect van de New Urbanism omschrijven als een reactionaire esthetica. Het wond de adviseur van Prince Charles, Leon Krier, zó op, dat hij weigerde de verklaring te ondertekenen. Maar voor de critici van de ‘neo-traditionele esthetica’ van het New Urbanism draait het juist om de diversiteit van de oude stad en de rol als voedingsbodem voor innovatie en verandering. Uit de verhitte discussie kwam tenslotte naar voren dat het werken met traditie uiteindelijk een soort geloof is, dat in een razendsnel veranderende wereld niet alle tastbare zaken per definitie moeten oplossen en verdwijnen.

Historical Center of Industry and Labor, Youngstown (Michael Graves)

Lewis Thomas Laboratory for Molecular Biology, Princeton (Venturi, Scott Brown)

Lewis Thomas Laboratory for Molecular Biology, Princeton (Venturi, Scott Brown)

DOORBUIGING VAN METSELWERK- ONDERSTEUNINGEN EN GALERIJPLATEN

De stapelhoogte van baksteenmetselwerk is niet onbeperkt. Een gebruikelijke vuistregel is dat een vrije bouwhoogte tot 11 meter zonder extra voorzieningen uitvoerbaar is. Dit betekent in het algemeen dat bouwwerken tot en met vier bouwlagen zonder metselwerkondersteuning kunnen worden uitgevoerd. Het metselwerk wordt dan volledig door de buigstijve fundering gedragen. Voor het gevelmetselwerk van bouwwerken met vijf of meer bouwlagen worden doorgaans metselwerkondersteuning toegepast. Een veel gehanteerde vuistregel is dat vanaf vijf bouwlagen het metselwerk gerekend vanaf de fundering eerst over een hoogte van drie bouwlagen wordt opgetrokken en vervolgens telkens over een hoogte van twee bouwlagen op een metselwerkondersteuning wordt geplaatst. Als de metselwerkondersteuning verbonden is met een stijve achterliggende constructie (bijvoorbeeld een betonnen wand) dan zijn er nauwelijks consequenties voor de plaatsing van de dilatatievoegen in het metselwerk. Indien er echter sprake is van een metselwerkondersteuning die aan een vloerand is bevestigd, dan is er sprake van een wezenlijk ander vervormingsgedrag van de ondersteuningsconstructie. De metselwerkondersteuning volgt de vervorming van de vloerconstructie die relatief veel slapper is dan een funderingsbalk of een wand.

In TGB 1990 "Belastingen en vervormingen" zijn geen specifieke vervormingseisen gesteld aan vloeren die buitengevelmetselwerk dragen. Het meest in de buurt komt artikel 10.2.2 betreffende vloeren die scheidingswanden dragen. De eis die in dit artikel wordt gesteld aan de bijkomende doorbuiging van vloeren bedraagt 0,002 keer de overspanningslengte. Voor een vloer met een overspanning van bijvoorbeeld 6 m bedraagt de toegestane bijkomende doorbuiging dus

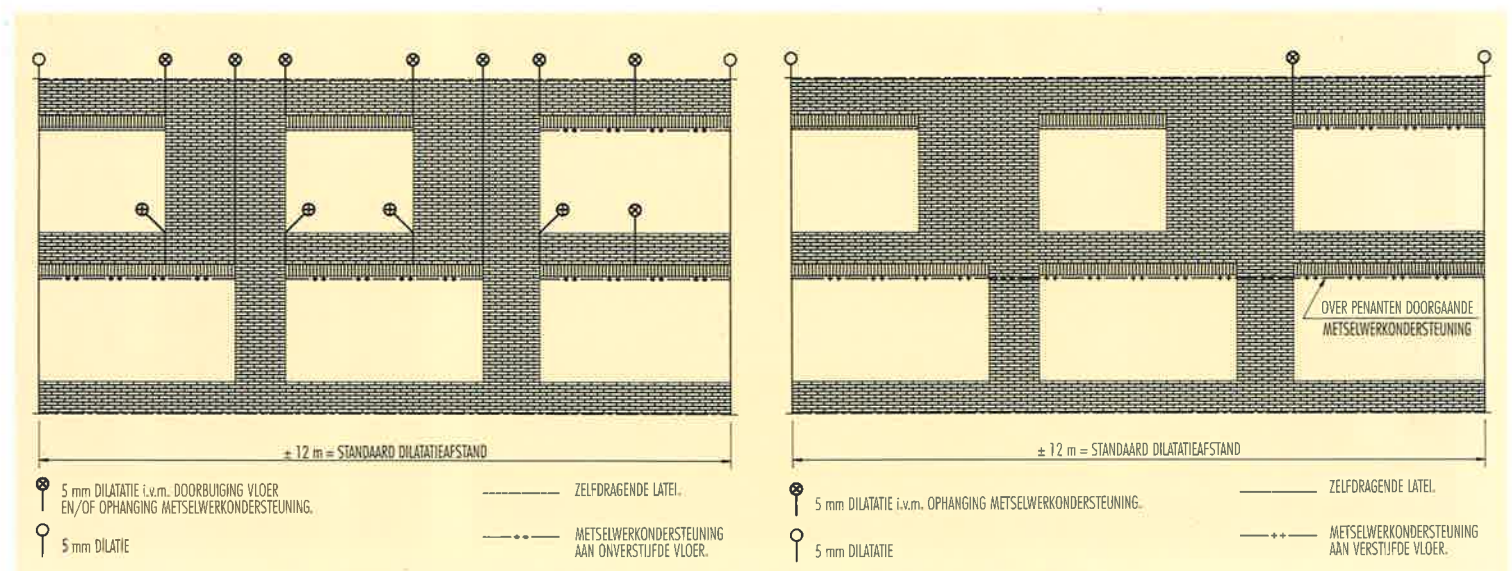
OVER EEN DOORBUIGINGSEIS
DIE MOEILIK VERENIGBAAR
IS MET HET KARAKTER VAN
BAKSTEENMETSELWERK

12 mm. In de toelichting bij genoemd artikel wordt overigens de aanbeveling gedaan de bijkomende doorbuiging te beperken tot 15 mm. Deze aanbeveling is echter van weinig waarde omdat vloeroverspanningen groter dan 7,5 m voor bijvoorbeeld kantoren en gestapelde woningbouw nauwelijks worden toegepast. Ervan uitgaande dat het stijve metselwerk op een slappe vloerconstructie de doorbuiging van de vloer niet onmiddellijk zal volgen en dat aansluitscheuren groter dan 1 à 2 mm storend zichtbaar zijn, volgt dat

zo ongeveer per strekkende meter een dilatatievoeg zal moeten worden aangebracht bij de toegestane doorbuiging. Doorbuigingsbeperking kan worden bereikt door de vloerand te voorzien van een balk (effectief, maar duur) of door het opnemen van extra wapening in de vloerand (minder effectief: een verdubbeling van de wapening vermindert de doorbuiging slechts met ongeveer 30%).

Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij metselwerk dat wordt ondersteund door een galerijplaat. Hiervoor geldt eveneens de TGB-doorbuigingseis voor vloeren. De oplossingen voor het beperken van de doorbuiging van de galerijplaat zijn identiek aan die voor vloeren.

De conclusie is duidelijk. TGB 1990 "Belastingen en vervormingen" houdt in de normstelling geen rekening met visuele en esthetische eisen van baksteenmetselwerk. Als de ontwerper het aantal dilatatievoegen wil beperken, dan is het raadzaam in een zo vroeg mogelijk stadium met de constructeur te overleggen hoe dit doel kan worden bereikt. Wordt er in de ontwerpfase geen aandacht geschonken aan het vervormingsgedrag van metselwerkondersteuning of galerijplaten, dan kan een goed dilatatie-plan een "verknijpte" gevel opleveren.

Leden Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten

Bato's Gilde B.V. Ambachtelijke Steenbakkerij, Heerewaarden,
tel. 0487 571900

Biezeveld B.V., Steenfabriek, Kerkdriel, tel. 077 4742920

Boral Doorwerth Straatsteen, Steenfabriek Daams, Spijk,
tel. 026 3399111

Boral Doorwerth Straatsteen, Steenfabriek Doorwerth, Doorwerth,
tel. 026 3399111

Boral Nedusa Baksteen, Steenfabriek Erlecom, Erlecom, tel. 0316 565111

Boral Nedusa Baksteen, Steenfabriek Huisman-Milsbeek, Milsbeek,
tel. 0316 565111

Boral Nedusa Baksteen, Steenfabriek Lobith III, Spijk,
tel. 0316 565111

Boral Nedusa Baksteen, Steenfabriek Smeyers & Voortman, Markelo, tel. 0316 565111

Brada Baksteen Esbeek B.V., Esbeek, tel. 013 5169203

Brada Baksteen Oosterhout B.V., Oosterhout (NB), tel. 0162 454928

'De Bylandt' B.V., Waalsteenfabriek, Lobith-Tolkamer,
tel. 0316 542241

Daas Baksteen, Steenfabriek De Nijverheid B.V., Azewijn, tel. 0314 651644

Daas Baksteen, Steenfabriek De Vlijt B.V., Winterswijk, tel. 0314 651644

L.J. Duijs, B.V. Steenfabrieken, Hedikhuizen, tel. 0416 661393

Echter Steenfabriek, B.V., Echt, tel. 0475 481267

Leopold Engels BV, Steenfabriek, Helden-Panningen, tel. 077 3073888

Hagens Steenfabrieken bv, Oeffelt,
tel. 0485 361444

Huissenswaard, B.V. Steenfabriek, Angeren, tel. 026 3259117

Hijlkema B.V., Steenfabriek, Delfzijl,
tel. 0596 624848

Kleiwarenfabriek Buggenum B.V., Buggenum, tel. 0475 591666

Kleiwarenfabriek Façade Beek B.V., Beek (L), tel. 046 4372828

Kleiwarenfabriek Joosten Kessel B.V., Kessel (L), tel. 077 4628000

Kleiwarenfabriek Joosten Wessem B.V., Wessem, tel. 0475 562446

Linssen B.V., Steenfabriek, Kerkrade,
tel. 045 5411222

'Nuance', Kleiwarenfabriek, Afferden (L), tel. 0485 531236

Randwijk anno 1839, B.V. Steenbakkerij, Heteren, tel. 026 4722389

Rodruza - Steenfabriek Rossum B.V., Rossum (Gld),
tel. 024 3224960

Rodruza - B.V. Steenfabriek 'De Zandberg', Gendt, tel. 024 3224960

'De Roodvoet' B.V., Steenfabriek, Rijswijk (Gld), tel. 0345 558343

'De Rijswaard' B.V., Steenfabriek, Aalst (Gld), tel. 0418 552221

Schipperswaard BV, Steenfabriek, Echteld, tel. 026 3332315

'St. Joris' Keramische Industrie B.V., Beesel (L), tel. 077 4740100

Strating B.V., Steenindustrie, Oude Pekela, tel. 0597 613920

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Bemmel, Haalderen,
tel. 0481 463924

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Haaften, Haaften,
tel. 0418 597111

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Heteren, Heteren,
tel. 026 4722014

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Kijfwaard Oost, Pannerden, tel. 0316 371841

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Kijfwaard West, Pannerden, tel. 0316 371841

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Ochten, Ochten,
tel. 0344 641441

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Thorn, Thorn,
tel. 0475 561255

Terca Baksteen BV, Steenfabriek Wolfswaard, Opheusden,
tel. 0488 443367

'Terra' B.V., Steenfabriek, Son,
tel. 0499 374222

Timmermans en Zoon, Vlamovensteenfabrieken, Elst (U),
tel. 0318 471227

Vogelensangh, Steenfabriek, Deest,
tel. 0487 512459

'De Waalwaard' B.V., Steenfabriek, Dodewaard, tel. 0488 412354

'De Werkklust' Steenfabriek, Losser,
tel. 053 5382997

Zennewijnen BV, Steenfabriek, Zennewijnen, tel. 026 3332315

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled circulation drie maal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur.

Koninklijk Verbond —
van Nederlandse —
Baksteenfabrikanten —